

## ОСНОВНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ СІНГАПУРУ НА ПОГЛИБЛЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У РАМКАХ АСЕАН

***Анотація.** Феномен сінгапурського економічного дива значною мірою пояснюється вдало обраною зовнішньополітичною стратегією. У статті аналізуються геополітичні передумови зацікавленості уряду Сінгапуру в поглибленні інтеграційних процесів у Південно-Східній Азії в рамках АСЕАН. Автор висвітлює процеси, що пояснюють, як найменшій за розміром та населенням країні регіону вдалося стати одною з найвпливовіших в АСЕАН. На основі публічних виступів Лі Сянь Луна та Вівіана Балакрішнана, а також опираючись на реально прийняті домовленості, проаналізовано діяльність уряду країни на чолі АСЕАН у 2018 році та останні ініціативи керівництва.*

***Ключові слова:** Республіка Сінгапур, Південно-Східна Азія, АСЕАН, інтеграція, зовнішня політика Сінгапуру, Лі Куан Ю, регіональне лідерство.*

***Abstracts.** The phenomenon of Singapore's economic miracle is attributed mainly to a well-chosen strategy in foreign policy. The article describes geopolitical preconditions for the interest of the Government of Singapore in deepening integration in Southeast Asia within ASEAN. Particular attention is paid to the processes that explain how the smallest country in the region in terms of size and population has managed to become one of the most influential in ASEAN. Based on the public speeches of Lee Hsien Loong and Vivian Balakrishnan, as well as on the real agreements, the author analyses the activities of the Government during Singapore's Chairmanship of ASEAN in 2018 and its latest initiatives.*

***Keywords:** Republic of Singapore, Southeast Asia, ASEAN, integration, foreign policy of Singapore, Lee Kuan Yew, regional leadership.*

---

<sup>1</sup> Студентка 2 курсу магістратури кафедри міжнародного регіонознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

***Аннотация.** Феномен сингапурского экономического чуда в значительной степени объясняется удачно выбранной внешнеполитической стратегией. В статье проанализированы геополитические предпосылки заинтересованности правительства Сингапура в углублении интеграционных процессов в Юго-Восточной Азии в рамках АСЕАН. Особое внимание уделено процессам, что объясняют, как наименьшей по размеру и населению стране региона удалось стать одной из самых влиятельных в АСЕАН. На основе публичных выступлений Ли Сянь Луна и Вивiana Балакришнан, а также опираясь на реально принятые договоренности, автор анализирует деятельность правительства страны во главе АСЕАН в 2018 году и последние инициативы руководства.*

***Ключевые слова:** Республика Сингапур, Южно-Восточная Азия, АСЕАН, интеграция, внешняя политика Сингапура, Ли Куан Ю, региональное лидерство.*

Південно-Східна Азія є одним із найбільш перспективних регіонів світу. Згідно з прогнозами HSBC Global Research, ВВП на душу населення в регіоні до 2030 року виросте до більш ніж \$9000. Крім того, McKinsey вважає, що до 2025 року кількість домашніх господарств, які можна віднести до середнього класу, становитиме 120 мільйонів, що майже вдвічі більше, ніж у 2010 році [6]. Стрімко розвиваються сфери електронної торгівлі та мобільного зв'язку. Так, обсяги Інтернет-торгівлі в шести найбільших країнах АСЕАН (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сингапур, Таїланд, В'єтнам) становлять близько 30 мільярдів доларів. А згідно з останніми дослідженнями Temasek і Google, до 2025 року вони повинні вирости до 200 мільярдів доларів [6].

Незважаючи на те що країни регіону демонструють різні темпи зростання, зміни, що відбуваються, є наслідком стабільного економічного приросту, покращення якості інфраструктури та пришвидшення темпів урбанізації.

Регіон, який ще кілька десятиліть тому не привертав уваги інвесторів та сприймався на міжнародній арені як недостатньо потужний у політичному та економічному плані, зараз стає все більш конкурентноздатним. Тому цілком

природною є зацікавленість керівництва Сінгапуру в розбудові тісніших відносин із країнами ПСА та в посиленні власної політичної ваги в регіоні.

Вирішальне значення для налагодження співпраці має інтеграційне об'єднання - Асоціація держав Південно-Східної Азії (АСЕАН). Вона відіграє важливу роль для підвищення економічного благополуччя та забезпечення соціального прогресу, а також для підтримки безпекової стабільності у всіх державах регіону.

Організація була створена в 1967 році п'ятьма країнами-членами: Сінгапур, Філіппіни, Малайзія, Індонезія, Таїланд. У 1984 до них приєднався Бруней, у 1995 – В'єтнам, 1997 – Лаос та М'янма, а в 1999 – Камбоджа. Зараз АСЕАН налічує 10 країн-членів та двох країн-спостерігачів – Папуа Нова Гвінея і Східний Тимор [13].

31 грудня 2015 року було проголошено створення Спільноти АСЕАН у трьох сферах – політично-безпековій, економічній (спільний ринок) і соціокультурній. Принципи взаємовідносин і взаємодії, прийняті державами-членами Асоціації («шлях АСЕАН») сприяли зменшенню суперечностей між ними та встановленню регіональної стабільності в Південно-Східній Азії, що є необхідною передумовою залучення в економіку іноземних інвестицій. АСЕАН значно посилити міжнародні позиції малих і середніх держав регіону, оскільки уможливила їхню колективну роль на міжнародній арені як єдиного цілого. АСЕАН стала центром регіональної архітектури в АТР, де відбувається політична й економічна боротьба за вплив між «великими державами», передусім США, Японією та Китаєм. Колективно АСЕАН має населення понад 642 млн осіб і формує 4-ту економіку світу [13].

Саміти АСЕАН є передусім майданчиком для спілкування лідерів країн-членів. Вони підводять підсумки річної діяльності під керівництвом держави, що головує. У 2018 році такою державою була Республіка Сінгапур, у 2019 - Королівство Таїланд, а в 2020 - В'єтнам.

Ще на початку 2000-х на питання «Чи стануть із часом країни АСЕАН впливовими як єдиний блок?» «батько сингапурського дива» Лі Куан Ю дав ствердну відповідь, зазначивши при цьому, що це відбудеться не найближчим часом, оскільки держави, що входять до організації, наразі не готові до об'єднання ресурсів і залучення інвестицій у різні сфери країн АСЕАН залежно від переваг кожної. «Цим країнам також не вистачає взаємної довіри. Таїланд має деякі проблеми через Таксина Чинавата та свою монархію. В'єтнам усе ще залишається дуже підозрілим щодо Китаю. Багато часу на своє відновлення знадобиться Камбоджі. Бірма, схоже, зараз починає відкриватися, але ця країна надто довго була закритою» [1, с. 126].

Лі Куан Ю від початку створення АСЕАН виступав за тіснішу інтеграцію країн-учасниць. Він вважав, що географічне розташування Південно-Східної Азії та перебування регіону під впливом таких геополітичних гігантів, як Китай та Індія, змушує країни АСЕАН якомога швидше об'єднуватися, щоб залишатися в центрі економічної та політичної еволюції Азії. Вони повинні об'єднати свої ринки для того, щоб витримати конкуренцію і зайняти свою нішу в регіоні. «Інакше ці країни можуть опинитися на узбіччі...» [1, с. 126].

Процеси, що відбуваються на сучасному етапі в АСЕАН, свідчать про актуальність прогнозів Лі Куана Ю. Адже останнім часом ми бачимо реальні кроки до поглиблення інтеграції в регіоні. Зокрема, важливу увагу АСЕАН приділяє розвитку цифрової економіки, зважаючи на інноваційність світових ринків. Так, 12 листопада 2018 року в Сінгапурі країни-учасниці АСЕАН підписали угоду про співробітництво у сфері онлайн-торгівлі [9]. Як зазначають в Antaranews, метою таких домовленостей була підтримка розвитку цифрової економіки в асоціації. «Нетарифні бар'єри, такі як логістика та транскордонні правила, і досі залишаються перепорою для малих та середніх підприємств, які хочуть скористатися можливостями онлайн-торгівлі», - заявив міністр торгівлі та промисловості Сінгапуру Чан Чун Сінг [9].

У найближчій перспективі угода про співробітництво у сфері онлайн-торгівлі, підписана саме за підтримки Сінгапуру, сприятиме розвитку економік усіх країн регіону. Адже, згідно з останніми доповідями Google («e-Comomy SEA»), обсяги цифрової економіки країн Південно-Східної Азії до 2025 року повинні збільшитися втричі – до 240 мільярдів доларів [8].

Поглиблення впливу Сінгапуру в АСЕАН стало основним вектором у зовнішній політиці країни на сьогодні. На думку незмінного впродовж 16 років прем'єр-міністра Сінгапуру Лі Сянь Луна, в умовах глобалізації, посилення конкуренції та прискорення темпів розвитку «країни Південно-Східної Азії повинні працювати в більш тісній взаємодії» [14].

Попри те, що Республіка Сінгапур є однією з найменших за площею країн світу, вона має повне право претендувати на політичне лідерство в регіоні. Адже завдяки певним економічним проектам Сінгапуру вдається поширювати свій вплив на сусідні країни. І часто за новими багатомільйонними контрактами приховуються політичні цілі.

Зокрема, цікавим кейсом є сінгапурська компанія Temasek Holdings, яка наразі очолює список найбільших в Азії інвестиційних компаній [12]. Вартість інвестиційного портфелю корпорації в 2018 році складала 308 мільярдів сінгапурських доларів (235 млрд. доларів США). Саме завдяки збільшенню присутності Temasek Holdings в Азії Сінгапур прагне отримати додаткові можливості для поширення свого впливу в регіоні, зокрема в країнах АСЕАН. Окремої уваги вартий спеціальний фонд у рамках корпорації під назвою «Stewardship Asia Centre», метою якого є підтримка проектів зі збільшення впливу Сінгапуру в АСЕАН. Варто зазначити, що Temasek Holdings очолює дружина нинішнього прем'єр-міністра Лі Сянь Луна – Хо Чин. Тож необхідні економічні проекти з метою реалізації політичних амбіцій втілювати в життя не складно [12].

Рік головування в АСЕАН керівництво Сінгапуру використало з максимальною вигодою для реалізації своїх геополітичних планів та просування нових інтеграційних проєктів.

4 лютого 2018 року міністри закордонних справ усіх країн-членів АСЕАН провели триденну зустріч у Сінгапурі. У цілому, як зазначають західні медіа, зустріч була вдалою та дружелюбною [14]. Міністр закордонних справ Сінгапуру Вівіан Балакришнан (з 2015 року) висловив оптимістичне бачення майбутнього АСЕАН, проте він звернув увагу і на виклики, які стоять перед організацією [7]. У пріоритеті діяльності АСЕАН залишиться досягнення економічного прогресу, адже це має прямі наслідки для життя і добробуту 630 мільйонів людей. Сінгапур планує започаткувати певні ініціативні проєкти з метою подолання цифрового розриву в регіоні. Зокрема, Вівіан Балакришнан заявив про намір утворити мережу смарт-міст у країнах АСЕАН із метою підвищення рівня життя населення, а також посилення економічної інтеграції та спрощення умов торгівлі в регіоні, особливо в *e-commerce*.

Також на зустрічі були підняті безпекові питання балансу сил між світовими лідерами. Уже традиційно Сінгапур підтвердив свою позицію щодо необхідності збереження рівноваги між присутністю США та Китаю в регіоні. Інші члени саміту її підтримали [7].

Важливим кроком на шляху до посилення впливу Сінгапуру в АСЕАН було успішне проведення 33-ого саміту АСЕАН у 2018 році.

З 11 по 15 листопада 2018 року в Сінгапурі відбулися також саміти «АСЕАН плюс» – «АСЕАН+1» (з партнерами по діалогу), «АСЕАН+3» (з Китаєм, Південною Кореєю, Японією) і Східноазійський саміт у форматі «АСЕАН+8» (за участю Австралії, Індії, Китаю, Нової Зеландії, Республіки Кореї, Росії, США і Японії) [2].

Головування Сінгапуру в АСЕАН проходило під гаслом «Гнучкість та інновації», що відображає ідеї необхідності збереження єдності АСЕАН та розвитку її здатності адаптуватися до глобального стратегічного середовища, яке

ускладнюється. Сінгапур як технологічно найбільш розвинена держава організації запропонував велику кількість ініціатив для спільної ефективної відповіді на проблеми, які існують у регіоні, включаючи кіберзагрози, тероризм, зміну клімату і негативні наслідки цифрової революції. Так, один із найважливіших викликів сучасності пов'язаний із використанням цифрових технологій, які створюють небачені можливості, проте водночас загрожують руйнівними ефектами. У зв'язку з цим було зроблено акцент на необхідності скоординованого підходу АСЕАН до сучасних технологій, щоб ефективно використовувати їх можливості і водночас вирішувати породжені ними проблеми [2].

Основні завдання АСЕАН були визначені в п'яти блоках: будівництво мостів зі світом; зближення економік АСЕАН; створення мережі «розумних міст»; інвестування в майбутнє покоління; перетворення АСЕАН на безпечний у всіх сенсах регіон.

Низка ініціатив стосувалася подальшої економічної інтеграції Південно-Східної Азії, оскільки створення Економічної спільноти АСЕАН ще не завершено. Основною ціллю було визначено перетворення Південно-Східної Азії на регіон безперешкодної економічної діяльності, особливо в електронній торгівлі і цифровій економіці.

Так, АСЕАН і її партнери досягли згоди щодо необхідності прискорити переговори про Регіональне всебічне економічне партнерство у форматі «АСЕАН+6» (10 країн-членів АСЕАН, Австралія, Індія, Китай, Нова Зеландія, Республіка Корея, Японія). Воно передбачає об'єднання двосторонніх угод про вільну торгівлю, досягнутих АСЕАН із шістьма партнерами по діалогу, в одну, а також їхнє вдосконалення, приведення у відповідність із сучасними умовами і потребами, включаючи розвиток онлайн-торгівлі й захист інтелектуальної власності.

Також 33-й саміт лідерів АСЕАН схвалив концепцію «розумних міст» для спільного застосування інноваційних підходів до вирішення проблем, пов'язаних з урбанізацією. Наразі затверджено пілотні проєкти в 26 містах [7].

З метою трансформації Південно-Східної Азії в безпечний у всіх сенсах регіон особлива увага приділяється спільній протидії тероризму, а також співробітництву у сфері кібербезпеки, попередженню випадкових зіткнень у повітрі і в морі.

Усі держави-члени АСЕАН схвалили Кодекс поведінки при випадкових зіткненнях в морських водах із метою уникнення подальшої ескалації ситуації. АСЕАН удалося нарешті узгодити спільний проєкт Кодексу поведінки в Південно-Китайському морі для подальших переговорів з Китаєм, щоб сприяти стабільності в морських водах і посилити міжнародний режим, що базується на чітких правилах [7].

Особливої уваги вартий виступ прем'єр-міністра Сінгапуру Лі Сянь Луна на церемонії відкриття саміту 13 листопада 2018 року, який став фінальним акордом цьогорічного головування Сінгапуру в організації. Враховуючи складні виклики, що полягають у певній невизначеності в торгівлі, багатостороннє співробітництво в рамках АСЕАН стало, як заявив Лі Сянь Лун, «більш актуальним, ніж коли-небудь» [10]. У своїй промові він зазначив, що Сінгапур розглядає головування як значну відповідальність, враховуючи те, що асоціація 10 країн Південно-Східної Азії відзначила своє 50-ліття та вступає в нову еру регіонального співробітництва.

На думку Лі Сянь Луна, такі тренди у світовій політиці, як загострення міждержавної конкуренції та відхід від багатосторонності, негативно позначаються на співробітництві в рамках АСЕАН і тягнуть держав-учасниць у різні сторони. Попри те, країни Південно-Східної Азії довели, що здатні співпрацювати та, домовляючись між собою, знаходити компроміс. Це значить, що АСЕАН – це «щось більше, ніж сума його частин» [10].



«Об'єднавшись в одну цілісну спільноту, замість того, щоб іти різними шляхами як десять окремих країн, члени АСЕАН зміцнили своє становище у світі», - сказав Лі Сянь Лун, відзначивши, що таке регіональне угруповання має більше шансів залучати провідних світових партнерів, використовуючи майданчики для переговорів у рамках асоціації, як-от АСЕАН+3 [10].

Також для розуміння особливостей функціонування АСЕАН у 2018 році та наслідків головування Республіки Сінгапур в організації важливою є промова міністра закордонних справ держави Вівіана Балакрішнана, який наголосив на тому, що «вдалося досягти навіть більше, ніж планувалося» [5].

Передумовою таких позитивних зрушень він назвав злагожену співпрацю урядів та цілковиту залученість усіх країн-учасниць АСЕАН.

Вівіан Балакрішнан заявив, що регіон Південно-Східної Азії перебуває на етапі стрімкої цифрової революції, тож завданням АСЕАН є віднайти можливості для забезпечення працевлаштування населення та розвитку економіки в майбутньому. «І саме тому ми вирішили, що необхідно сконцентруватися на питаннях інновацій та забезпечення сталого розвитку, які, на нашу думку, вимагають найбільше уваги» [5]. Після цих слів Вівіан Балакрішнан додав, що Сінгапур здатен досягти цих цілей та допомогти в їх реалізації іншим країнам-учасницям організації.

Підсумувавши рік головування своєї країни, Балакрішнан звернув увагу на те, що державам-членам АСЕАН вдалося досягти значного прогресу, і це свідчить про позитивні зрушення в поглибленні інтеграції в регіоні, зміцненні взаємної довіри та посиленні міждержавної комунікації. І в майбутньому країни Південно-Східної Азії зможуть тільки виграти від тіснішої інтеграції в АСЕАН. Про це свідчить «неочікуваний урожай проектів та ініціатив» (з промови Вівіана Балакрішнана) [5].

Якщо відкинути лірику, то до основних здобутків Сінгапуру на чолі АСЕАН належить розробка та остаточне утвердження переговорного тексту Кодексу поведінки держав у Південно-Китайському морі.

Також показовими є позитивні зрушення в переговорному процесі щодо Регіонального всеосяжного економічного партнерства (Regional Comprehensive Economic Partnership) – торгівельної угоди, що повинна стати основою для найбільшого у світі торгово-економічного союзу.

Окрім цього, варто згадати про зустріч міністрів оборони держав-учасниць АСЕАН, яка закінчилася підписанням перших у світі багатосторонніх рекомендацій із пересування в повітряному просторі, що були спрямовані на уникнення несподіваних зіткнень між військовими повітряними суднами.

Здобутки й досягнення країн-учасниць АСЕАН показали, що такі зростаючі виклики, як цифрова революція, техногенні і природні катастрофи та багато іншого, вимагають у першу чергу заснованих на довірі відносин між державами та їх спільного прагнення до тіснішої інтеграції.

І незважаючи на те що з початку січня 2019 року Республіка Сінгапур передала повноваження голови АСЕАН Королівству Таїланд, уряд Лі Сянь Луна продовжує відігравати одну з ключових ролей в організації. Зокрема, на 33-ому Саміті АСЕАН Вівіан Балакрішнан запевнив громадськість у цілковитій підтримці його державою наступних ініціатив у рамках поглиблення інтеграції. Також він додав, що Сінгапур продовжуватиме просувати в межах АСЕАН свій проект мережі смарт-міст (Smart Cities Network), що сприятиме активізації економічного та технологічного розвитку всіх країн у регіоні Південно-Східної Азії.

Під час останнього саміту АСЕАН у вересні 2020 року в Ханой представники Сінгапуру зазначили, що нові світові виклики зумовили посилення значимості регіональної інтеграції. Керівництво Сінгапуру вкотре заявило про свою готовність поглиблювати відносини з країнами регіону та підтримувати нові інтеграційні проекти. Пандемія та загальні карантинні обмеження чи не найбільше зачепили саме економіку Сінгапуру, зважаючи на її залежність від зовнішніх ринків. Однак на основі аналізу останніх промов Лі Сянь Луна та В. Балакрішнана бачимо, що Сінгапур продовжуватиме відігравати роль

«регіонального хабу», а також запускати нові інфраструктурні та інноваційні проекти [11].

### **Висновки.**

З метою поглиблення інтеграційних процесів у рамках АСЕАН, а також задля посилення власної політичної ваги в регіоні, уряд Республіки Сінгапур часто висуває ініціативні проекти, направлені передусім на зближення економік країн-учасниць та на спільну боротьбу проти тероризму та інших викликів сучасності.

Головування в АСЕАН у 2018 році дозволило уряду Лі Сянь Луна очолити процес поглиблення інтеграції в регіоні. Було підписано ряд знакових угод, що в найближчій перспективі сприятимуть розвитку економік абсолютно всіх країн регіону. У першу чергу йдеться про угоду про співробітництво у сфері онлайн-торгівлі, яка передбачає підтримку розвитку цифрової економіки, а саме часткове зняття нетарифних бар'єрів.

Сінгапур як технологічно найбільш розвинена держава організації запропонував велику кількість ініціатив для спільної ефективної відповіді на проблеми, включаючи кіберзагрози, тероризм, зміну клімату та негативні наслідки цифрової революції.

З-поміж найбільш масштабних проектів Сінгапуру варто виділити заснування мережі смарт-міст у країнах АСЕАН із метою підвищення рівня життя населення, а також посилення економічної інтеграції та спрощення умов торгівлі, особливо в *e-commerce*. За 2018-й рік були запуснені десятки проектів, спрямовані на подолання цифрового розриву в Південно-Східній Азії.

Ініціативи уряду Лі Сянь Луна здебільшого стосувалися посилення саме економічної інтеграції в регіоні. Основною ціллю вперше було визначено перетворення Південно-Східної Азії на регіон безперешкодної економічної діяльності, особливо в електронній торгівлі і цифровій економіці. Йдеться передусім про прискорення переговорів про Регіональне всебічне економічне

партнерство у форматі «АСЕАН+6», що повинно стати найбільшою подібною угодою у світі.

Також саме за головування Сінгапуру країни АСЕАН змогли консолідувати свою позицію з деяких принципово важливих безпекових питань. Зокрема було досягнуто консенсусу в контексті необхідності збереження рівноваги між присутністю США та КНР у регіоні. Усі держави схвалили Кодекс поведінки при випадкових зіткненнях у морських водах, з метою уникнення подальшої ескалації ситуації.

Окрім того, нарешті вдалося узгодити спільний проєкт Кодексу поведінки в Південно-Китайському морі для подальших переговорів з Китаєм, щоб сприяти стабільності в морських водах.

За сприяння Сінгапуру зустріч міністрів оборони держав-учасниць АСЕАН закінчилася підписанням перших у світі багатосторонніх рекомендацій із пересування в повітряному просторі.

Головування в АСЕАН, а також останні ініціативи уряду Сінгапуру продемонстрували, що державі дедалі більше вдається поширювати свій вплив на країни регіону, в першу чергу завдяки економічним проєктам. Йдеться передусім про діяльність спеціальних державних фондів, метою яких є підтримка проєктів зі збільшення впливу Сінгапуру в АСЕАН. Саме завдяки високому рівню розвитку економіки і вдало обраній зовнішньо-політичній стратегії Сінгапур зможе просувати власні проєкти в сусідніх країнах, приховуючи за ними збільшення свого політичного впливу.

## **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Елісон Г. Лі Куан Ю. Роздуми великого лідера про майбутнє Китаю, США та світу / Г. Елісон, Р. Д. Блеквілл, Е. Вайн; Пер. з англ. О. Лобастової. – К. : Вид. група КМ-БУКС, 2017. – 224 с.

2. Знакові події листопада-2018. Саміти АСЕАН і «АСЕАН плюс» [Електронний ресурс] // Інститут всесвітньої історії НАН України. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <http://ivinas.gov.ua/en/publications-1/review-of-the-most-important-events-in-the-world/znakovi-podii-lystopada2018-samity-asean-i-asean-plus-en.html>.
3. Лі Куан Ю. Сингапурська історія: із третього світу в перший / Лі Куан Ю. – Київ: Наш формат, 2012. – 544 с.
4. Офіційний сайт ЦРУ [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sn.html>.
5. Ariffin A. ASEAN chair: Singapore has achieved far more than anticipated, says Dr Balakrishnan [Електронний ресурс] / Afifah Ariffin // Channel NewsAsia. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/asean-chair-singapore-has-achieved-far-more-than-anticipated-10917578>.
6. Incalcaterra J. South-East Asia in 2018 [Електронний ресурс] / Joseph Incalcaterra // HSBC Global Research. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.gbm.hsbc.com/insights/global-research/south-east-asia-in-2018>.
7. Kuok L. Singapore sounds an optimistic note but eyes tough year ahead as ASEAN chair [Електронний ресурс] / Lynn Kuok // Channel NewsAsia. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/commentary-singapore-asean-chairmanship-tough-year-optimistic-9989666>.
8. Russell J. Google report: Southeast Asia's digital economy to triple to \$240 billion by 2025 [Електронний ресурс] / Jon Russell // TechCrunch. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://techcrunch.com/2018/11/18/google-report-southeast-asias-digital-economy-to-triple-to-240-billion-by-2025/>.
9. Tang See Kit. ASEAN economic ministers ink first e-commerce agreement [Електронний ресурс] / Tang See Kit // Channel NewsAsia. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.channelnewsasia.com/news/business/asean-economic-ministers-ink-first-e-commerce-agreement-10920610>.

10. Tang See Kit. Multilateral cooperation 'now more urgent than ever' for ASEAN, says PM Lee [Электронный ресурс] / Tang See Kit // Channel NewsAsia. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.channelnewsasia.com/news/singapore/multilateral-cooperation-now-more-urgent-than-ever-for-asean-10926420>.
11. Tay S. Singapore as a hub: Renewing Asean's relevance [Электронный ресурс] / S. Tay, J. Wau // Straits Times. – 2020. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.straitstimes.com/opinion/singapore-as-a-hub-renewing-aseans-relevance>.
12. Temasek Holdings [Электронный ресурс] // Crunchbase. – 2019. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.crunchbase.com/organization/temasek>.
13. Vinayak H. Understanding ASEAN: Seven things you need to know [Электронный ресурс] / H. Vinayak, F. Thompson, O. Tonby // McKinsey & Company. – 2014. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.mckinsey.com/industries/public-sector/our-insights/understanding-asean-seven-things-you-need-to-know>.
14. Yong C. Asean foreign ministers to meet in Singapore [Электронный ресурс] / Charissa Yong // The Straits Times. – 2018. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.straitstimes.com/singapore/asean-foreign-ministers-to-meet-in-singapore>.